

**Kenneth
Hyltenstam**

*Professor, Centrum för tvåspråkighetsforskning,
Stockholms Universitet
kenneth.hyltenstam@biling.su.se*

Vilket undervisningspråk favoriserar vilka elever?

Ju starkare ett språk är politiskt, desto mer gynnade är det språkets talare. Utan tvekan är engelska det globalt starkaste språket idag. Bland alla de fördelar personer med engelska som modersmål har är gynnsamma utbildningsvillkor ett exempel: Om man har engelska som modersmål får man nämligen nästan alltid hela sin grundläggande skolgång och vidare utbildning på sitt eget språk. Eftersom modersmålet är det mest effektiva instrumentet för lärande ger detta kunskapsfördelar. Också talare av andra starka, internationellt gångbara språk som t ex ryska, franska, spanska eller tyska har privilegiet att kunna få hela sin utbildning på sitt modersmål liksom i allmänhet talare av självständiga staters huvudspråk, t ex danska, thai eller turkiska. I många av dessa senare fall krävs dock att kunskap också inhämtas via litteratur på andra språk (engelska), främst i den högre utbildningen.

Talare av svagare språk, dvs majoriteten av befolkningarna i tidigare koloniserade delar av världen, liksom språkliga minoriteter och migranter t ex i Europa, är ofta hänvisade till utbildning via politiskt starkare språk. Detta är ett av de mest framträdande skälen till den ojämlikhet som utbildningssystemen i sig själva skapar. Ojämlikheten framträder särskilt skarpt i västliga invandringsländer, där samma utbildningssystem genom sitt val av undervisningspråk samtidigt gynnar majoritetslevarnas lärande som det blir ett hinder för många minoritets- och invandrarelever.

Modersmålsbaserade utbildningssystem

Lärande sker främst via språket. Språket utgör ett stöd för kognitiv processning, alltså för bearbetning och lagring av information/kunskap. Ju mer utvecklat språket är hos individen, desto effektivare och mer ändamålsenligt fungerar det som instrument för lärande.

Redan vid skolstarten är barns kunskaper i modersmålet mycket omfattande. De har tillägnat sig i stort sett hela det grammatiska systemet, hela uttalssystemet och har ett ordförråd på 8.000-10.000 ord (se t ex Viberg, 1993). Trots detta anses barnens modersmål vara i behov av påbyggnad och förfining, både för att språket effektivt ska kunna användas i vidare ämnesstudier och för att det så småningom ska fun-

gera smidigt i formella, professionella och offentliga sammanhang. Länderna satsar därför dels på en intensiv undervisning *i* elevernas modersmål under hela deras utbildning; dels betonas också undervisning *på* modersmålet med motivet att *all* ämnesundervisning är språkutvecklande. Modersmålsutvecklingen hos barn och ungdomar, och även hos vuxna, sker i interaktion med kunskapsinhämtande inom olika ämnesområden. Särskilt ordförrådets utveckling, men också utvecklingen av olika genrerelaterade uttryckssätt, sker i kontexter i och utanför det formella utbildningssystemet där individen lär sig nya saker. På detta sätt sker språkutveckling och kunskapsutveckling i reciprok symbios.

Icke-modersmålsbaserade utbildningssystem

Särskilt i länder som har ett kolonialt förflutet eller som på annat sätt dominerats eller domineras av mäktigare grannar utsätts barnen på många håll för undervisning på ett språk som de inte alls förstår. På andra håll har barn möjlighet att under ett par, tre år i primärskolan få undervisning på modersmålet. Därefter måste de övergå till undervisning på landets officiella undervisningsspråk, ofta engelska, franska, portugisiska etc. I stället för att vid skolstarten påbörja finslipningen av ett verktyg som man redan besitter, står eleverna i dessa länder inför uppgiften att från grunden *skaffa sig* detta verktyg. Uppgiften blir helt enkelt övermäktig för många elever. Medan barn i modersmålsbaserade utbildningssystem snabbt kan börja fokusera på kunskapsinhämtandet, koncentrerar barnen i de icke modersmålsbaserade systemen under årtal sin mesta energi på språkinläring för att övervinna det hinder för kunskapsinhämtande som brist på ett fungerande språkligt instrument innebär.

Moçambique i sydöstra Afrika kan tjäna som exempel. Här sker all undervisning på landets officiella språk portugisiska, samtidigt som portugisiska är modersmål för mindre än 2% av landets befolkning. Den stora majoriteten av befolkningen talar något av de ca 20 olika bantuspråk som förekommer i landet. Många barn möter portugisiska först i samband med skolstarten. Martins (1990) rapporterade från slutet av 1980-talet att endast 100 av 1.000 barn som började i årskurs 1 fanns kvar när man kommit till årskurs 5. Av alla skolelever/studenter som då fanns i det moçambikiska utbildningssystemet gick endast 2,6% i gymnasieskola och endast 0,1% på universitetsnivå.

I Världsbankens rapport 2001 om utbildningseffektivitet (2001 World Development Indicators, tabell 2.13) framgår att Moçambique fortfarande har dålig framgång med sitt skolsystem. Effektivitetskoefficienten (det ideala antalet år för att genomgå skolsystemet som procent av hur lång tid det verkligen tar) i just Moçambique ligger så lågt som 38,1. Samtidigt är det enligt denna källa endast ca 20% av en årskull barn som över huvud taget börjar i skolan.

Man kan fråga sig varför ett land väljer ett system för utbildning som med tanke på den stora andel elever som inte fullföljer sin skolgång har en uppenbar karaktär av

slöseri. Det finns inget enkelt svar på denna fråga, men problemet kan bli att göra med traditioner och attityder till språk som går tillbaka på den koloniala tiden. En vanlig uppfattning är att endast europeiska språk är "riktiga" språk lämpade för utbildning, till skillnad från inhemska språk som uppfattas och ofta omtalas som "dialekter". Den elitism i många afrikanska samhällen som bli hänger samman med dessa traditioner har också utpekats som en bakgrund till språkpolitiken (Mazrui, 1997).

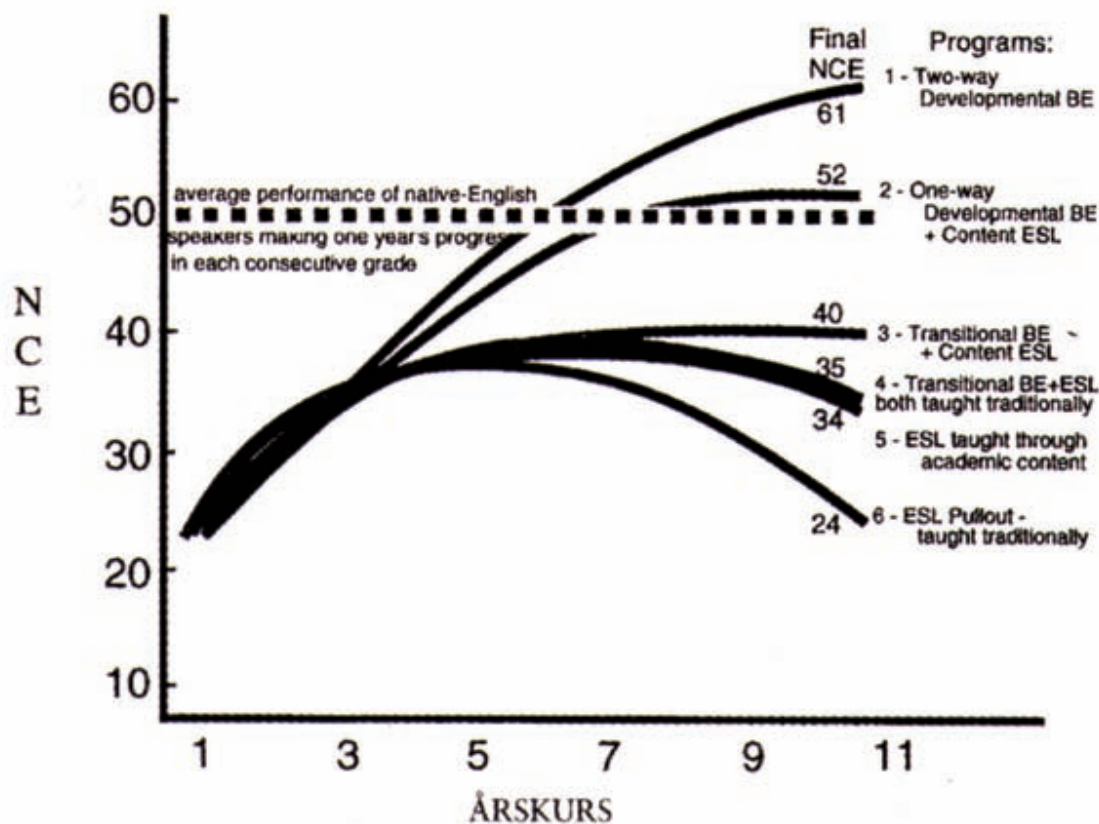
Undervisning för migranter och språkliga minoriteter

Länder med god ekonomisk standard bygger denna standard bland annat på en hög kunskapsnivå hos befolkningarna. Även om utbildning för majoriteten av eleverna i dessa länder förmedlas via modersmålet finns det också här grupper, vars modersmål inte alls eller bara marginellt används i utbildningssammanhang. Det är ett väldokumenterat faktum att elever som hör till icke-dominerande etniska befolkningsgrupper världen över genomsnittligt uppnår sämre utbildningsresultat än de som tillhör den dominerande befolkningsgruppen (se t ex Baker, 1993).

I en amerikansk undersökning bekräftas detta på ett tydligt sätt (Thomas & Collier, 1997; Collier & Thomas, 2002). Undersökningen gäller skolframgång för barn med annat förstaspråk än engelska och baseras på den största databas omkring undervisning av barn från språkliga minoriteter som någonsin sammanställts och analyserats. Skolframgång mättes med snittresultat på prov i matematik, natur- och samhällsorienterande ämnen samt engelska (läsning och skrivning). Resultaten framgår av figur 1.

Kurvorna i figuren visar kunskapsutvecklingen över läsåren (1-11) för elever som gått i olika undervisningsprogram. När eleverna började skolan hade de inga kunskaper i engelska. Alla hade låg socioekonomisk bakgrund. I program 1 och 2 (de två översta kurvorna) fick eleverna undervisning på sitt modersmål under minst 6 skolår jämsides med undervisning på engelska. I program 3 och 4 användes modersmålet initialt tills elevernas engelska bedömdes som tillräcklig för att de skulle kunna undervisas på detta språk. I program 5 och 6 användes elevernas modersmål inte alls utan all undervisning skedde på engelska. Elevernas resultat jämförs i figuren med den 50:e percentilen för kunskapsnivå i varje årskurs hos elever med engelska som modersmål (den vågräta streckade linjen). Man kan se att alla minoritetsspråkselever har sämre resultat än snittet av majoritetseleverna under de första skolåren. Deras kunskaper ökar dock initialt mer än majoritetselevernas, vilket framgår av att kurvorna stiger. Detta gäller oberoende av vilket undervisningsprogram eleverna går i. Från årskurs 3 eller 4, när stoffet börjar bli mer komplext, fortsätter de elever som har möjlighet att använda sitt modersmål i undervisningen med samma ökningstakt och går i slutändan faktiskt om dem som har engelska som modersmål. De som inte (längre) har möjlighet att använda sitt modersmål och som helt är hänvisade till andraspråket för kunskapsinhämtande dämpas i sin

Figur 1: Skolframgång i olika undervisningsprogram för minoritetselever i USA som saknar kunskaper i engelska vid skolstarten baserat på resultat från 50.000 elever. (Från Thomas & Collier, 1997: 53). NCE=Normal Curve Equivalent, BE=bilingual education, ESL=English as a Second Language.

utveckling, och i vissa av programmen ökar klyftan gentemot de infödda i högre årskurser.

Utbildning på modersmålet ger alltså bättre möjligheter för lärande än utbildning som sker via språk som eleverna behärskar sämre. I praktiken är det inte möjligt att tillhandahålla all utbildning för alla elever på modersmålet. Detta behöver dock inte betyda att modersmålet helt negligeras eller motarbetas i undervisningen. All utbildning kan organiseras så att man på olika sätt ger utrymme för elevernas totala språkliga kompetens, dvs att man ser såväl modersmålet som uppnådd behärskning av andraspråket som en resurs för undervisningen. De forskningsresultat som vi pekade på ovan visar inte bara på modersmålets viktiga roll utan också att språk som en individ lärt sig senare kan utvecklas till en nivå där de fungerar utmärkt i lärandet. Men poängen är att modersmålet finns där "gratis" vid skolstarten, medan andra språk i många fall kostar barnen stor möda innan de behärskas tillräckligt bra för att ett effektivt lärande ska bli möjligt.

Redaktionens noter

Oversættelse til dansk af nogle af artiklens gloser:

gynna: begunstige

inhemsk: national

mäta: måle, vurdere

For en grundig gennemgang på dansk af Thomas & Colliers undersøgelse se: Horst, Christian (2006): "Undervisning af tosprogede elever. Resultater fra Virginia P. Colliers og Wayne O. Thomas' længdeundersøgelse af tosprogede elever i USA." I: Horst, Christian (red.) (2006): *Interkulturel pædagogik. Flere sprog – problem eller ressource?* Vejle: Kroghs Forlag.

Referenser

- Baker, C. (1993): *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism*. Clevedon: Multilingual Matters.
- Collier, V.P. & Thomas, W.P. (2002): "Reforming education policies for English learners means better schools for all." *The State Education Standard*, 3(1)/2002, pp. 30-36.
- Martins, Z. (1990): *Population Growth and Universal Primary Education*. University of Ghana, Faculty of Social Studies.
- Mazrui, A. (1997): "The World Bank, the language question and the future of African Education." I: *Race and Class*, 38/1997.
- Thomas, W.P. & Collier, V. (1997): *School Effectiveness for Language Minority Students*. Washington, D.C.: National Clearinghouse for Bilingual Education, The George Washington University.
- Viberg, Å. (1993): "Andraspråksinläring i olika åldrar." I: Ceru, E. (red.): *Svenska som andraspråk. Mera om språket och inläringen. Lärarbok 2*. Stockholm: Utbildningsradion/ Natur och Kultur.